

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

VYBRANÉ HISTORICKÉ POVÍDKY JOSEFA KAJETÁNA TYLA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Petra Bémová

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň 31. března 2014

.....

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce Prof. PhDr. Viktoru Viktorovi, CSc., za čas, který mi při psaní práce věnoval, za veškeré rady a za jeho vždy vstřícný přístup.

Také bych chtěla poděkovat své rodině a Martinu Havalcovi za podporu a trpělivost.

OBSAH

1	ÚVOD.....	6
2	VYBRANÉ HISTORICKÉ POVÍDKY.....	9
2.1	Břeněk Švihovský.....	9
2.2	Dekret kutnohorský.....	12
2.3	Dalimil.....	19
2.4	Rozina Ruthardova.....	24
2.5	Růže z keře nízkého.....	29
2.6	Braniboři v Čechách.....	34
3	ZÁVĚR.....	39
4	RESUMÉ.....	41
5	CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ.....	42
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	43
6.1	Odborná.....	43
6.2	Beletristická.....	43

1 ÚVOD

Josef Kajetán Tyl se narodil 4. února 1808 v Kutné Hoře. Jeho otec byl vysloužilý vojenský hudebník, který se oženil s Barborou Králíkovou, kutnohorskou měšťanskou dcerou. Společně měli ještě tři děti, z toho dvě zemřely v útlém věku a třetí, dcera Anna Marie, zemřela při porodu svého dítěte.

Krejčovská živnost Jiřího Tylliho, jak se Josef Kajetán původně jmenoval, příliš neprosperovala. Její počátky totiž spadají do období po rakouském hospodářském krachu v roce 1811. Barbořina rodina se navíc nikdy nesmířila s nuceným sňatkem své dcery, a i když pocházela ze zámožných kruhů, nepomohla Tylovým v jejich strádání.

Hudební zaměření Josefova otce položilo základy Tylovu pozdějšímu hudebnímu cítění. Jeho otec měl kontakty s divadelními společnostmi, a tak svému synovi otevřel dveře do divadelního světa. A ten malému Tylovi naprosto učaroval.

V rodině Josefa Kajetána se hodně četlo, a to především česky psaná díla z Krameriovy expedice nebo Rulíkovy a Hýblovky spisy. Záliba Jiřího Tylliho v českých knihách souvisela s jeho národnostním uvědoměním, k tomu také směřoval výchovu svého syna, která ovlivnila vlastenecké nadšení Josefa Kajetána.

Specifické kutnohorské prostředí na chlapce velmi zapůsobilo a ten si své rodné město zamiloval na celý život. Do Kutné Hory také umístil některé významné historické povídky a dramata.

V roce 1822 přichází do Prahy jako student akademického gymnázia. Významnou zásluhu na tom měla i Josefova babička, která jej velmi podporovala, a rozhodla tak o tom, že vnuk vůbec může studovat. V roce 1823 došlo ale k požáru, který ji připravil o většinu vlastnictví, a patnáctiletý hoch byl přinucen se na studiích žít sám.

Nejviditelnějším projevem českého kulturního života v Praze bylo divadlo. V době Tylových studií se Štěpánkovou zásluhou začala pravidelně provozovat česká divadelní představení ve Stavovském divadle. České hry ve Stavovském divadle zapůsobily na Tylovo vlastenecké cítění a velké zaujetí pro divadlo nejvíce ze všeho, s čím se v Praze setkal. Měl příležitost sledovat pravidelná česká představení, prvně si ověřoval reakce početného publika, které pocházelo především z lidových vrstev.

Život v Praze byl pro Tyla velkou životní zkouškou především proto, že byl odkázán sám na sebe. Možná právě z toho důvodu mu studia v Praze a asi i pražská společnost nikdy nepřirostly k srdci, a to i přes to, že ve škole patřil mezi nejlepší žáky na

gymnáziu, kde působil i Josef Jungmann. Odchod do Hradce Králové pro něj proto představuje novou dvouletou etapu života. Přišel zde navíc do živějšího vlasteneckého a společenského ruchu, a to především okolo profesorů Chmely a Klicpery a také v prostředí Pospíšilovy tiskárny a nakladatelství.

Osobnost Václava Klimenta Klicpery byla nejpravděpodobněji hlavním důvodem Tylova odchodu z Prahy. Sblížili se spolu natolik, že Klicpera se rozhodl nadanému studentovi pomáhat. Umožnil mu přepisovat svá díla a později vzal Tyla i do svého domu, kde mu pomáhal se studenty, kteří byli u Klicpery ubytovaní.

Po ukončení humanitních studií se rozhodl pokračovat na Filosofické fakultě v Praze. V roce 1829 se přidává k divadelní kočovné společnosti pod vedením ředitele Karla Hilmera a studentský život opouští. V divadle se také prvně setkává se svou budoucí ženou Magdalenou Forchheimovou. Kočovní společnost bohužel neměla dlouhého trvání a brzy dospěla ke svému konci. Bylo to především zásluhou ředitele Hilmera, který usiloval pouze o vlastní obohacení.

I přes špatné zkušenosti Tyl na divadelní život nezanevřel, a protože v Čechách nenalezl žádnou divadelní společnost, která by mu vyhovovala, vydává se za divadlem do Německa. Po ukončení angažmá v Německu se vrací zpátky do Prahy k Magdaleně. Ta mu poskytuje střechu nad hlavou v domě svých rodičů, tam se Tyl navíc ujímá i výchovy jejich mladší dcery Anny.

Během následné vojenské služby se stěhuje do kasáren, kde později vedl i redakci Květů, pořádal vlastenecké schůzky a divadelní zkoušky. Dokonce dostává nabídku stát se redaktorem časopisu „Jindy a nyní“. Tam se seznamuje zvláště s Václavem Filípkem, s ním se později věnuje překladům.

Tylovo nadšení pro divadelnictví mu umožňuje splnit si sen a to založením Kajetánského divadla. To lze považovat za předchůdce Národního divadla, především pro hraní výhradně českých her. V roce 1837, po třech letech působení, je ale divadlo uzavřeno.

V roce 1839 se z Josefa Kajetána Tyla a Magdaleny Forchheimové stávají manželé. Bohužel se jejich cesty postupem času rozcházejí a Tyl pocítuje sympatie k Magdalenině sestře Anně, s tou sdílí především zájem o divadlo. Anna se mu stala skutečnou oporou. Měl s ní osm dětí, ke kterým se veřejně hlásil.

Tyl se těšil velkému společenskému zájmu. Získal nejvyšší oficiální poctu, tou byla muzejní cena literární. Navíc mu začala vycházet sbírka jeho sebraných spisů-Kusy mého srdce.

Úspěšné období ale střídá doba sporu, a to především s Karlem Havlíčkem Borovským, který ostře vystupoval proti sentimentálnímu vlastenectví. Veřejné nepřátelství Josefu Kajetánovi velmi ublížilo, přestal být vyhledávaným umělcem. Proto s radostí přijímá nabídku ze Stavovského divadla, kde uvádí svá úspěšná díla Pražský flamendr, Paličova dcera, Strakonický dudák nebo Jan Hus.

Po revolučním roce 1848 se Tyl opět dostává do existenčních potíží. Chudoba a soucit s nemajetnými se začínají přeměňovat v myšlenku nutného sociálního boje. To je například velmi patrné v díle Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři, kde popisuje sociální útlak a podněcuje lid ke vzpouře.

V roce 1849 přichází ředitel Hoffmann s návrhem na vytvoření nového českého divadla. Vzniká tak aréna ve Pštrosce. Josef Kajetán je z nové scény nadšený, o to více mu v roce 1851 ublížilo zveřejnění Havlíčkovy kritiky Posledního Čecha v časopise Lumír. To společně s houstnoucí politickou atmosférou donutilo umělce odejít na venkov.

Vřelé přijetí na venkově v Tylovi vzbudilo důvěru a přivedlo ho na myšlenku založení vlastní společnosti. Kvůli koncesi pro česká představení se spojuje s ředitelem německé společnosti Josefem Kulasem. Působení společnosti bylo zahájeno na podzim roku 1851 v Jindřichově Hradci.

Kvůli neshodám s cenzurou ohledně hry *Zeman ze starého času* je koncese pro české hry pozastavena, Tyl musel zaplatit pokutu, ale i přes to se obnovení hraní českých her zatím nepovoluje. Kulas získal koncesi pouze pro německé hry, až později je jeho žádosti vyhověno. Tyl se mezitím dostal do tíživé finanční situace a v roce 1853 společnost své působení ukončuje.

Na sklonku života se Tyl snažil svoji rodinu co nejlépe zabezpečit. I přes to však zůstává svému divadlu věrný téměř až do konce. Jedenáctého července 1856, tři dny po uvedení Strakonického dudáka, Josef Kajetán Tyl v Plzni zemřel. V tento den byl ukončen jeho nesnadný život, ale Tylův odkaz k nám v jeho dílech promlouvá dodnes.

2 VYBRANÉ HISTORICKÉ POVÍDKY

Hlavním cílem práce bylo nalezení romantických a realistických prvků, sociálních názorů a poměru mezi reálnou a fabulovanou dějovou linií ve vybraných povídkách Josefa Kajetána Tyla, a to s historickou tematikou.

2.1 Břeňek Švihovský

Obraz historický z první polovice 15. století

První zmínka o Břeňkovi Švihovském pochází ze stejnojmenného Tylova dramatu, zřejmě napsaném už v roce 1831. Tato divadelní hra měla zahájit nedokončený Tylův „cyklus z her památného v dějinách českých věků“, který měl zpracovávat látku z husitské doby. Z původního díla se ale dochovala pouze část, která vyšla otištěná v časopisu Květy a pojednává o scéně, ve které chce husita Valkoun znásilnit zajatou dívku. Tu ale zachrání Břeňek společně s Janem Žižkou.

K postavě Břeňka Švihovského se tedy Tyl vrací ve stejnojmenné povídce z roku 1840. V té popisuje průběh výpravy kališníků vedených Břeňkem do Kutné Hory, kde usilují o smír s Mikulášem z Lukova, katolickým mincmistrem.

Pro sepsání vlastní povídky si Tyl vypůjčil skutečnou historickou událost i reálné postavy. Břeňek Švihovský byl český šlechtic, který stál v čele Žižkova vojska: „*V tom zadrnčely na předsíni ostruhy: „Ha, to jest on!“ zvolal stařec a rychle se vzb chopiv, ke dveřím pokročil. Ty se otevřely, a přes práh vešel muž asi třicetiletý, vysoký, silný a ušlechtilý v úpravném odění rytířském.*“¹ Je popisován jako věrný kališník a oddaný přítel Jana Žižky z Trocnova: „*A sotva do Prahy pověst přiletěla, že mistra našeho, na vzdor slibu císařskému a listu průvodnímu, v Kostnici uzavřeli, již ihned s odhodlanými přátely(!) jsem za ním odejel. Jakých kroků jsme tam k osvobození Husa učinili a učiniti chtěli — bylo by dlouho a snad i nevhod vypravovati. Nejednou prodral jsem se k němu až do vězení, ale mužná odhodlanost jeho zvrátila moje záměry. Spatřil jsem ho na hořící hranici, krví zalilo se srdce mé, a v oné chvíli složil jsem přísahu věrným zůstatí hajitelem památky srdnatého, ale nešťastného učitele. Vrátil jsem se do vlasti.*“² Břeňek už také dlouhou dobu truchlí po své milované Jitce: „*Ah, myslíš ty mou Jitku? Ha, ha, to je veselý příběh, jenom že trochu umrlčinou zavání. Chceš-li mne poslechnouti, odtrhnu záclonu ze*

¹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 230

² Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 237

srdce svého, jakož i ty myšlenek svých přede mnou netajíš. Miloval jsem dívku na hradě sousedském. Diamantovým poutem byla duše moje připoutána k duši její a ničádná moc lidská — tak se mi zdálo — nebyla by mohla tuto vazbu zničiti. Ale moudří, o dceřinu blaženost pečliví rodiče postavili se jako děsivá strašidla mezi mne a dívku, žák krvosvědka Kostnického vypovězen byl z hradu, a Jitku nutili na hochu zapomenouti. Ale děvče bláhové mysli, že nesmí naň zapomenouti, jelikož před nebeskými hvězdami věrnost bylo slíbilo, a nyní pochopiti nemohlo, proč by nové učení o víře lásce naší překážku činilo. Mysli na to bláhová — mysli, trápila se — otec jí chtěl potěšení způsobiti, mluvil jí o sňatku s bohatým sousedem; ale v srdci jí bylo trní uvázlo, a nemohla se již usmáti. Přišel den svatební — zoufanlivě vedral jsem se do hradu; ale nevěsta ležela pěkná bílá a studená v postýlce ze šesti prkýnek. Ha, ha — byla to veselá svatba — veselá!“³ S Jitkou se však během své výpravy setká, zázračně se uzdravila, ale odmítá jakýkoliv kontakt s kacířem jako je Břeněk: „Smrt moje byla dle vůle Páně jen hluboká, dlouhá mdloba, z nížto pak milostí boží k novému, kajícnému životu procitnuvši, pravou cestu k blahoslavenství jsem našla. Život Jitky Opočenské byl ukončen onou smrtelnou mdlobou, a cokoliv dnů pozemských jí potom ještě nastalo, náleželo jiným osobám. Poráženo leželo bez vlády tělo mé, ale milostí boží otevřel se před očima duše mé věk budoucí a v něm tresty zavrženců. I na mne muka věčná čekala, neboť jsem byla srdce obětovala kacíři; ale Bůh učinil milosrdenství s dívkou nevinnou a popřál jí času pokáním na zemi napraviti, co byla na zemi bludného spáchala. Nábožný sluha Páně osvítil mysl mou a strhl roušku s očí mých, otevřených na loži smrtelném, pokynutím věčného Slitovníka, a já slíbila, zachovati se podle učení jeho a k jménu kacířskému nehlásiti se na světě.“⁴ Jitka obětovala lásku k Břeňkovi, kterému slíbila věrnost a oddala se Bohu, tomu je vděčná za svou záchranu a uzdravení, a proto se rozhodla k boji proti kacířům.

Břeněk je zradou natolik zdrcen, že se nakonec rozhodne obětovat se v boji za záchranu Jana Žižky: „S mladým mužem byla se stala hrozná proměna. Tvář jeho byla bledá — sotva že prudká jízda růžový zásvit po ní rozlila; oči jeho byly vpadlé jako po dlouhém, trapném bdění nebo nočním hýření — a při tom zářila z nich přece divoká dychtivost po boji, jakoby větším ještě zeslábnutím nové posily nabyti měl.“⁵

³ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 237

⁴ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 248

⁵ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 251

„Nadarmo dorážel naň Mikuláš — nadarmo sypal se naň houf. Břeněk neustoupil, až pak ranami vysílen, umírající na studenou zemi klesl.

„Jitko!“ vyklouzlo mu ze rtů, ale nikdo ten povzdech neslyšel. Hřmotně hnali se přes mrtvolu vztekli vítězové za Žižkou a posledním trupem jeho zástupů; ale tmavý les byl zatím ukryl uprchlé, velkodušnou smrtí Břeněkovou zachované hajitele kalicha.“⁶

V kladném světle je zobrazen také sám Jan Žižka z Trocnova a jeho zápas. Ten byl v povědomí českého lidu zapsán jako ochránce selského lidu a bojovník proti panstvu a to i přes období probíhající protireformace: *„To jediné přání nám zbývá, bys i ty, otče, mezi námi byl, jakož bych i mnohé slovo tobě svěřiti měl, kdybys buď sám přijeti, aneb Švihovského k nám vyslati mohl. Mikuláš Husinecký působí mně strachy. Začaloť se minulou středu zase o volení krále jednati, a jen žes ty přijeti nemohl, věc odložena jest, z čehož ovšem Mikuláš nemalé kyselosti okusil. Ale nerad bych, aby se o touž věc po třetí jednalo; milý Pán Bůh sám ví, zdali by v dobré se obrátila, jako před dvěma lety poctivým Korandou, když tady královských práv nebožtíka Václava proti Mikuláši hájil, aneb jako nyní, an tě Pán Bůh sám churavostí na lůžko porazil, aby se tvůj lepší úmysl s královstvím naším nezmařil, kdyby Husinecký byl povýšen.“⁷*

I přes to, že si Tyl vybral pro svou povídku reálnou historickou událost, její závěr skutečnosti neodpovídá. Husité jsou v bitvě u Sudoměře poraženi katolíky: *„Krutá byla bitva Sudoměřická. Zrádně obklíčeny a náramnou silou stěsnány, nenašly sbory Žižkovy ochrany za slabou a malou řadou vozů. Rozplašeny, houfem těžkých jezdců umačkány buď v blízkých lesích se ukryly, aneb se zbraní v rukou padly.*

„Dílem bohumilým zasvětili jsme dnešní svátek!“ promluvil na to Mikuláš k vítězným zástupům a „Tě Boha chválíme!“ ozvalo se pak z hrdel Kutnohorských na témž místě, kdež byl ráno Koranda k Bohu o vítězství volal.“⁸

⁶ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 254

⁷ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 231

⁸ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 254

2.2 Dekret kutnohorský

Povídka z dějin domácích

Příběh povídky se odehrává v Praze roku 1408, v čase před volbou nového rektora univerzity. Věcný rámec děje Dekretu kutnohorského tvoří spor o „tři hlasy“ na pražské univerzitě, který se odehrál v první polovině 15. století za vlády krále Václava IV.: *„Když v Bohu zesnulý král a pán náš Karel, milostivý otec vlasti, tyto školy vysoké zakládal, učinil pozvání mistrům i žákům národů cizích, aby přišli a stejných s domácími učiteli a školáky prospěchů a stejného práva užívali, — jakž o tom nadací list jeho dosti zřetelně mluví, a jakož i vám, pánové moudří, dobře povědomo jest. Avšak pozvaní hosté na školách našich rozpadli se později na tři větve i nazvali se dle původu a vlasti svých národem bavorským, saským a polským, a všechny tyto větve jednoho a téhož stromu, kterýž u nás od věků po věky slouti bude cizinským, — všechny tyto větve pravím osobily sobě napotom práva škol našich každá pro sebe a zvláště, nikoli všechny vesměs a za jednu, a tak se přihodilo, že kdež potom o rozhodnutí věci důležitých hlasováním se jednalo, cizinci třech hlasů mívali, domácí ale toliko na jediném přestávati museli.“*⁹ Tyl si bere z historie pouze několik výchozích dat, především „univerzitní spor“ a některá jména jeho hlavních účastníků.

Král Václav je v této povídce líčený jako panovník, který jedná velmi spravedlivě, stará se o blaho českých lidí, každého brání proti křivdě a velmi rád se setkává s prostými lidmi: *„Vtom se udeřilo z venku na okenici — a hned na to opětovaly se hřmotné rány třikrát po sobě. Spolu dalo se i psi štěkání slyšeti. V okamžení bylo v krčmě ticho — a paní Dorota začala rukama lomiti.*

„Hospodine, pomiluj nás!“ jektala přitom — „to je Václav! Já znám jeho tlučení!“

„Ve jménu krále!“ ozval se po malé přestávce zvučný hlas na ulici a opět začaly na okenice rány padati.

„Hned, hned!“ chtěla krčmářka vzkřiknouti — ale hlas jí v hrdle uváznu. Popadla jen se stolu veliký dřevěný svícen a valila se ke dveřím. — „Jenom hezky zticha, pánové, — stolice honem ke stolům — řekněte, že jste se hádali o věci učené!“

Takto ještě prosila i rozkazovala, a spoléhajíc na dobrou náhodu, nějakou výmluvu nebo královský rozmar, šla otevřít.

⁹ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 20

*V dlouhém tmavém plášti až po zuby zahalen a klobouk se širokým okrajem hluboko do čela vtačen maje, vešel král Václav do dveří. Za ním stála ještě jedna postava mužská téže podoby — a mezi nima kňučel veliký pes.*¹⁰

Jan Hus je v Dekretu kutnohorském popsán v sympatickém světle, jako obhájce české národnosti: „*K vám se obracím, vážení mistrové národů cizích, a mluvití k vám budu ve jménu národu českého! — Když v Bohu zesnulý král a pán náš Karel, milostivý otec vlasti, tyto školy vysoké zakládal, učinil pozvání mistrům i žákům národů cizích, aby přišli a stejných s domácími učiteli a školáky prospěchů a stejného práva užívali — jakž o tom nadací list jeho dosti zřetelně mluví a jakož i vám, pánové moudří, dobře povědomo jest. Avšak pozvání hosté na školách našich rozpadli se později na tři větve i nazvali se dle původu a vlastí svých národem bavorským, saským a polským, a všechny tyto větve jednoho a téhož stromu, kterýž u nás od věků po věky slouti bude cizinským, — všechny tyto větve pravím osobily sobě napotom práva škol našich každá pro sebe a zvláště, nikoli všechny vesměs a za jednu, a tak se přihodilo, že kdež potom o rozhodnutí věcí důležitých hlasováním se jednalo, cizinci třech hlasů mívali, domácí ale toliko na jediném přestávati museli.*“¹¹ A Jeroným Pražský představuje vůdce české inteligence, který se snaží navést přítele Bočka opět na správnou cestu pročeského smýšlení: „*Nechtěje se přidržeti věci národní,*“ mluvil Jeroným dále, na otázku jeho se neohlídaje, „*opustiv krajany, bratry z jedné krve, aby si nepopudil vášnivého tchána a milosti našel před závistivým cizincem, neztratíš arci nebe své na zemi a budeš se potápěti v rozkošech vyslyšené lásky — ač ani panna Hedvika, ví-li jinak spanilá Němkyně, co je čest a pýcha národní, muže milovati nemůže, kterýžto se na svém národu zrádně provinil. Bud'si ale jak bud' — já ti přeji všeliký dar její milosti — neboť jinak budeš mezi námi státi jako nahý žebrák! Poctivý Čech se od tebe odvrátí — poctivý Čech bude na tebe prstem ukazovati — poctivý Čech bude dětem svým vypravovati: Mistr Boček z Lepotic nechtěl pro čest národu českého učiniti, zač by jiní byli s radostí život obětovali, kdyby se byli k tomu jako on, hodili!*“¹²

Josef Kajetán Tyl se nesnaží uchopit smysl historické události, ale probudit v Čechách vlastenecké citění v předvečer březnové revoluce: „*Slavný zakladatel ustanovil vysoké školy pražské především pro národ český, pro národ svůj, i chtěl, aby se ve všem řídily*

¹⁰ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 37

¹¹ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 20

¹² Tyl, Dekret kutnohorský, str. 87

podle škol pařížských a boloňských, kdežto učitelové domácí také více hlasů mají nežli cizinci, a protož musí universita pařížská i v těchto věcech pražské za příklad sloužiti, a to zvláště za nynějších časů, kdežto učených a na slovo vzatých mistrů, Čechů rozených, takové množství jest, že není a nemůže již býti potřeba, aby se všechna místa akademická jenom cizinci osazovala, jakož na počátku činiti se mohlo, dokud domácích učitelů nebylo. A jestliže se vám, učení a vzácní pánové národů cizích,“ — mluvil Jan, proudem řeči již unešen, horlivěji dále a oči jeho přebíhaly neohroženě řady udivených a pohoršených doktorů, — „jestliže se vám z hostinské šetrnosti až posud všude přednost dávala, nyní již pro čest národu českého a na další ujmu jeho mistrů věc tato trpěti se nemůže.“¹³

Také historický kolorit neodpovídá době počátku 15. století. Tyl se zcela záměrně vyhýbá podrobným popisům, dobový ráz je vytvořen většinou pouze z jednoduchých, až banálních rekvizit, kterými Tyl skrývá neznalost konkrétních detailů: „Svrchu řečeného dne seděl již od čtyř hodin zrána ve své malé, ale čisté a na muže učeného dosti spořádané komnatě a psal. — Krom zastřeného, v koutě postaveného lože, psacího stolku a několika dřevěných židliček bylo tu ještě jiný, větší stůl viděti, na němž hromady rozličných písemností a rozdělaných, sem tam přeházených učených pojednání leželo. Podle stěny stála jednoduchá dubová police, plná ztuha v kůži vázaných kněh (!) rozmanité velikosti, kteréž byl mladý mistr buď sám vlastní rukou přepsal, anebo za uschráněný peníz dosti draze od mnichů nakoupil.“¹⁴

Souboj o práva Čechů na pražské univerzitě poskytuje prostor pro metaforické vyjádření toho, co prožívala česká společnost v té době. Veškeré spory a neshody byly jen výsledkem postupné názorové diferenciaci společnosti. Vztah k historické skutečnosti je tedy značně uvolněný a uvnitř základního rámce událostí se pohybují současní lidé, v jejichž charakterech můžeme spatřit ideové rozvrstvení společnosti Tylovy doby.

Anslem z Frankensteinu, lékař, profesor a stoupenec „nečeských“ národností: „Učený doktor a vyhlášený učitel umění lékařského byl muž asi šedesáti let, vysoké, vytáhlé postavy, přitom hubených oudů a skoro vždy sehnutého tepla. Zdálo se, jako by věčně do knih hleděl. Jen když mluvil, poněkud hlavu pozvedl, a tu pak bylo vpadlé, hnědé tváře, černé, husté obočí, pod ním nad míru živé, blýskavé oči a nad ním čelo s velkou

¹³ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 21

¹⁴ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 13

lysinou viděti.“¹⁵ Jeho postava představuje člověka německého původu, který se všemi možnými způsoby snaží o zachování původních poměrů na Univerzitě a odmítá jakoukoliv změnu ve prospěch Čechů. Veškeré jejich myšlenky svádí na kacířské Viklefovo učení: „Hedviko, děvče — pomysli jen — oni chtějí tři hlasy — a my abychme — i nesmrtelný Aeskulape, nedopouštěj! Nežli jsme začali o rektora hlasovati, vystoupil ten betlémský kazatel — nu, vždyť ho znáš! — komu čest, tomu čest — on ví, jak srdce jazykem protknouti — vstal a dokazoval, že se v akademických právech Čechům křivda děje — že se...“¹⁶

„Vždyť ho známe!“ vypravoval doktor v rozhorlení. „Jazyk jeho jest břitký meč, létavá šipka, vřící voda — přitom je člověk nestydatě odvážlivý — nesmrtelný Aeskulape, mně se zdá, že by se neostýchal na kazatelnu vystoupiti a řeč jako hotový baccalaureus sanctae theologiae držeti. Ten si počínal, jako by nás již pod vikem měl, — já to znám! — On spoléhá na krále, okolo něhož břichopáskuje, i hrozil nám také Václavovým rozhodnutím; ale my nejsme zajícové na širém poli a víme také, jak a kudy se ke dvoru chodí. Ani kroku jsme jim nepostoupili, a přece konečně rektora z naší strany zvolili. Trefilo to nynějšího děkana filosofie, celeberrimum Joannem Hofmannum,“ doložil nato s patrným pocitem radosti a hrdosti, „a Bůh dá, že tak snadno Čecha do rektorského pláště neoblečeme!“¹⁷

„Avšak já vím, — co tomu kazateli a smělému jeho příteli mozek vrtá!“ mluvil pak sám k sobě. „Právo a neprávo české to není — jim se vede dobře, nechť již to neb ono panuje — ale Viklef je to — — Viklef!“¹⁸

Přesným protikladem doktora Anselma je mladý student Kuchynka. Znázorňuje radikálního a neohroženého bojovníka za práva českého národa: „Najednou ale vstal mezi nimi, jak se dle šatu a chování zdálo, nejbohatší a hlavní osnovatel společenských radostí, naplnil číši svou, a vzav ji do ruky, přiblížil se ke stolu Anselmovu.

„Salvus sis et valeas, domine celeberrime!“ začal tu, číši před doktorem do výšky pozdvihna, bez ostýchání mluvíti. — „Bůh tě posilni, národů cizích statný obhájče, a dovol, abych ve jménu přátel svých na zdraví tvoje i spanilé a učené dcery tvé, panny Hedviky,

¹⁵ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 23

¹⁶ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 24

¹⁷ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 24

¹⁸ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 25

tuto číši vyprázdnil! S dovolením, panno milostná!“ obrátil se pak s dvornou poklonou k Hedvice — a přiloživ číši k ústům, silným douškem ji vyprázdnil.

S veselým hlukem ozvali se přitom soudruhové jeho a konvice zaleskly se v rukou jejich.¹⁹ Zároveň odsuzuje snahu zamilovaného Bočka z Lepotic vyhnout se zapojení do sporu a snaží se v něm probudit vlastenecké citění: „Pax vobiscum!“ zvolal. „Nebuřte se, ctihodní pánové a šlechetní jonáci! Nebojte se, že něco hloupého dokáží. Já chtěl jenom škrabošku z tváří člověka strhnouti, který v české maškaře po ulici běhaje, poctivé lidi za blázny má. Jakož si přítomného, pro svou učenost městám pražským dobře povědomého a nyní zde v ustrnutí stojícího pana doktora Anselma z Frankensteinu vůbec i proto vážíme, že jakožto rodilý Němec statně na školách našich Němců se ujímá, tak nenávidíme, co jen českým jazykem hýbá, tuto stojícího, pro své veršování dosti čestně známého pana mistra Bočka z Lepotic, že jakožto rodilý Čech hanebně českých práv na universitě naší se odřiká a k zahájení jich ruky podati nechce. To zde pravím ve jménu všech synů českých já — jestli mne vzácní pánové vesměs neznáte — já, syn radního Kuchynky — a se mnou všickni přátelé moji.²⁰

Mistr Prokop Boček z Lepotic ztvárňuje typického romantického hrdinu. V příběhu je ale zobrazován i realisticky: „Mistr Boček byl mladý, osmadvacetiletý muž pěkného vzrůstu a líbezného pohledu. Oči jeho byly jasně modré jako čistý otisk duše panické a tváře dlouhým do noci sedáním poněkud sice ubledlé, ale tak hebké pleti, že se při dosti malinkém pohnutí duše jako mladinká růže zarděly. Kolem nich vinuly se pěkně uhlazené, světlohnedé vlasy, padající okolo uší na týlo, kdežto se pak v husté, podlouhlé kroužky stáčely.

A takž byl mistr Boček nejen pro nevšední bystrost ducha svého, pro velikou učenost a znamenité básnické schopnosti, nýbrž i pro spanilou podobu těla svého, pro nezkalenou veselost mysli a líbeznou počestnost mravů svých po celé Praze v dobré pověsti.²¹ V průběhu děje se dostává až na samý okraj společnosti, v podstatě je označován za zrádce, který pod vlivem lásky k Hedvice, dceři doktora Anselma, přestává jednat v duchu vlastenectví a před problémem se uzavírá: „Ó anděli života mého!“ zvolal nyní, vroucně ji za ruku chopiv a k srdci i k ústům prsty bělostné přitisknuv. „Nehněvej se na slabého

¹⁹ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 98

²⁰ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 104

²¹ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 13

člověka, nad nímžto se divé chmury stahují, že nebude věděti, kam kročiti, jestli ho nepovede ruka tvá! Ano, skličena je duše má - a loď života mého kolotá se nad bezednou prohlubní. Ó má Hedviko, jakž ti děkuji za tu horoucí lásku tvou, kteráž mě nyní silou nadchnula, že ti s úplnou důvěrou svěřím, co mne a tebe poslední tyto dny strašilo.“

A obšírnými slovy pověděl jí, co přátelé a čeští mistři od něho žádají, — pověděl jí, jak se s Jeronýmem rozešel a v jakém boji teď duše jeho zoufá.²² Po rozmluvě s Jeronýmem Pražským se Boček rozhodne obětovat svoji lásku k Hedvice, ke které ho vázal slib a která nemá pochopení pro jeho činnost a vlastenecké nadšení: „Že Hedviku miluji a v lásce její kořen blaženosti své jsem založil, — to vám povědomo, celeberrime!“ jal se po krátkém zamlčení mistr mluvit.

„Scio, scio! — Jen dále!“ prohodil Anselm, netrpělivě celým tělem potrhnuv. „Perge!“

„Na to jste ale tuším ve své přízni k nastávajícímu synu zapomněl — to vám pouhou radostí z domnělého vítězství nad českými doktory z mysli vypadlo, že mě také česká matka ukájela, že mě Čech otec pěstoval — že k pravorozeným synům vlasti náležím a že — nechci-li vážnosti před vámi, před sebou i před světem pozbyti — bratrů svých odřeknouti se nesmím. Či mohl byste mi přímě do očí hleděti a otcovsky ruku svou vztáhnouti, kdybych jako zrádce práva českého - jako odpadlík od věci svaté s prosbou k vám přistoupil, abyste mi k sňatku s Hedvikou požehnání svého udělil?“²³

„Rychlým krokem bral se mistr Boček po ulici. Sotva že ho byl starý Anselm o samotě zůstavil, opustil dům doktorův, to útočiště srdce svého, ten chrám blaha svého. Byloť ubohému, jako by se jasné jeho stěny na něho sypaly a pod rumem, tmavou, smutnou hromadou ho pochovati chtěly. Hlava jeho se vířila, srdce bouřilo — duše jeho byla rozřáta bolestí a hněvem. Znalť sice Anselma i strachoval se prudkosti jeho: nyní ale, když padla rána, která hrozila pohromou lásce jeho, — bolelo i mrzelo jej chování vášnivého hajitele doktorů cizích. Spolu probouzela se pýcha jeho, i zdáloť se mu býti nedůstojné mistra českého, majícího před očima právo národní, snášeti urážlivé nemravy.“²⁴

Boček radši dává přednost Marii, obyčejné české dívce, u které se setkává s upřímným porozuměním pro to, co je jim oběma vlastní - víra v naprostou soběstačnost českého

²² Tyl, Dekret kutnohorský, str. 95

²³ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 111

²⁴ Tyl, Dekret kutnohorský, str. 115

národa a jeho nezávislost na přítomnosti zahraniční inteligence: „*Třetí den nato vraceli se poslové mistrů českých do Prahy, nesouce potvrzení královské, onen pověstný Dekret kutnohorský ode dne 18. ledna léta Páně 1409. Tímto dekretem potvrdil Václav „pevně a určitě, aby mistrové národu českého v každé radě, při každém rozhodování, zkoušení, volení a jakémkoli jiném počínání vysokých škol pražských třech hlasů mívali a tohoto práva nyní a na věčné časy užívali.*“ —

Následek tohoto dekretu je z kroniky české známý. Asi pět tisíc studentů opustilo se svými učiteli Prahu a založili toho samého roku vysoké školy v Lipště. Ale dobré, patřičné právo zůstalo při synech domácích, a brzy květla universita pražská nevídanou posud učeností a lesk její vábil opět nových a nových cizinců.“²⁵

²⁵

Tyl, Dekret kutnohorský, str. 202

2.3 Dalimil

Obraz historický

Povídka Dalimil byla napsána v roce 1842. Autor se v ní vrací do doby po vymření přemyslovské dynastie, konkrétně do roku 1310, kdy do Prahy přichází Eliška Přemyslovna s novým českým králem Janem Lucemburským: „*Otcové a matky zdvihali děti své, aby jim nového pána a po boku jeho spanilou choť ukázali, kněžnu Elišku, tu drahou ratolest z domácího starožitného kmene královského.*“²⁶

Pro hodnověrnost své povídky Tyl tedy užívá reálné prostředí pražského Vítkova: „*Mrazivým dechem táhl vítr přes Vítkov a fiče točil se okolo zdí Pražských. Obloha visela nad okolím plna sněhových mraků, a jenom chvílemi prosakovaly tímto šedým sklepením slabé sluneční poblesky. Bylo to den před slavností sv. Panny Barbory, když se psalo léta Páně 1310.*“²⁷

S významnou historickou událostí v pozadí Tyl představuje příběh skutečně existujícího Hynka z Dubé, a fiktivního Dalimila, rytíře Mezeříckého, který se souhrou náhod setkává se svojí vnučkou Kunhutou. Tu zachránil od nebezpečí, které pro ni představovala skupina mužů: „*Přicházejíce blíže, poznali, že uprostřed smíšeného hluku cizí, německá dívka ustrašeně o pomoc volá a protivníky své o milost prosí. Dva otrhaní, vyzáblí chlapi drželi ji za ruce, a každý z nich chtivýma očima po ní hledě, byl by ji rád pro sebe uchvátil. Jiní se tahali s braniborským oděncem, který co možno svými nepřáteli cloumaje a dívce přispěti chtěje, klel, lál a bědoval.*“²⁸ Později se Dalimil s Hynkem nad Kunhutou slitovali, nemohla se dostat zpátky ke svému otci, a Dalimil rozhodl, že ji ukryje ve svém domě: „*Nyní nám nezbyvá jiné pomoci,*“ řekl Dubský k dívce, „*nežli abyste důvěrně pod pláštěm ochrany naší zůstala a, nežli otce vašeho najdeme, v naší domácnosti pomeškala.*“²⁹ Až do této chvíle Dalimil stále netuší, že osvobodil svoji vnučku. Během povídání se ale dozvídá, kdo je její otec: „*Jméno mé jest Kunhuta, a otec můj pochází z kmene rytířů Kufenheimů.*“

²⁶ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 110

²⁷ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 110

²⁸ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 115

²⁹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 121

„Kufenheimů?“ zkríkl dívčí průvodce s velikou živostí, která tím více do očí bila, jelikož posavadní jeho veliké mírnosti náhle ustoupila. „Otec váš je rytíř Kufenheimský?“ ptal se ještě jednou a na krok ucouvna, upřel plamenné zraky na dívku žasnoucí.

Dívka přisvědčila.³⁰

Dalimila informace o Kunhutíně otci zaujala. Zmínka o rytíři Kufenheimském v něm vyvolá nešťastné vzpomínky. Zamyšlení na něm zpozoruje i Hynek z Dubé, a proto se Dalimil rozhodne převyprávět mu svůj příběh: „Měli jsme jedinou dceru, Boženu. Byla nejvzácnější poklad naší majetnosti; ztepilá na těle, plna kvetoucí spanilosti, dobrá a pobožná, radost a pýcha matčina...“

Přihodila se pouť v okolí našeho domova, kdežto z blízka i dále scházivali se nábožní zástupové k prosté kapli. I choť moje vypravila se dle mnoholetého zvyku s Boženu k místu posvátnému, vzavši za průvod dva věrné oděnce.³¹

Já sám meškal toho času v Praze, kdežto se o polepšení veřejného pořádku jednalo.³²

S vítězným pokřikem přepadl zástup surových pacholků zděšené ženštiny, kterým ani násilím přemožení oděnci ani zhubenělí houfové rolníků k pomoci přispěti nemohli.

Náhle, jako na úpěnlivé prosby od Boha poslán, vyskytl se mezi prchajícím množstvím mladý rytíř, jehož rozkazem se draví lupiči řídili.

Slovo jeho zaplašilo je od ženštin, a v malé chvíli nacházely se obě, osvobozeny a beze vší pohromy, na cestě k domovu. Jich ochránce je provázel.³³

„Z listu i od posla se dozvěděl, že mladý ochránce můj dům denně navštěvuje, spěchal jsem z Prahy s úzkostlivým tušením. Děvče moje bylo vyrostlo jako kvítí na poli — prosté, nelíčené, nepřetvářené, vtělený obraz panenské nevinnosti.“³⁴

„Nezkušené dívce nemohl jsem to pokládati za zlé. Cizí dobrodruh měl na sobě tolik půvabných vlastností, že byl s to i mužnější a chladnější srdce pohnouti, nežli bylo ono sedmnáctileté dívky.“³⁵

³⁰ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 122

³¹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 129

³² Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 130

³³ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 130

³⁴ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 131

³⁵ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 132

„I shledal jsem záhy, že srdce dívčí v plném plamenu stálo, a hlava moje nevěděla, co počítí. Nemohl jsem snést myšlénku, že se Branibor v mém domě uhnízdil, a srdce mé nedalo se přemluvíti, aby k němu laskavě bylo přilnulo.“³⁶

„Vida, že nesvedu nic dobrotou, vyvolil jsem cesty přísnější. Ale pevná vůle moje přišla pozdě. Láska stála v plném pancéři a za tajnými náspy ukryta; útok můj byl marný. Dítě moje bylo již ztraceno — a spíše byl bych se nadál, že se pevné klení domu otcovského na mne seřítí, že hrobka naše oživne a otcové moji k stolu mému přisednou; — jednoho jitra nenalezli jsme Boženu na hradě, nenalezli jsme ji po celý den — v noci byla zmizela!“³⁷ Tato zrada představuje leitmotiv celé povídky. Dalimil se se ztrátou své jediné dcery nikdy nevyrovnal: „Plamenným písmem vězí toto jméno v paměti mé, a mezi tisícem tisíců jmen hříšných o dni soudném bude zníti jméno to v uších mých; neboť Kufenheim odvedl dceru mou.“³⁸

Dalimil se nakonec s Kufenheimem opět po letech setká: *„V smrtelných úzkostech byl věrný sluha téměř celý den po městě slídl, nežli rytíře našel, kterýžto sám náramnými starostmi poháněn, z místa na místo těkal, ztracenou dceru hledaje.“³⁹*

A protože si stále není jistý, zda se jedná o skutečného „únosce“ jeho dcery, vyptává se Kufenheima na jeho rodinu: *„Je to jediná dcera tvá?“ vypravil ze sebe Dalimil po malé chvíli, odpovědi na otázku nedávaje. „Jediné dítě tvé?“*

„Mé jediné.“

„A bez pochyby je miluješ?“ ptal se ho Dalimil dále hlasem polotemným, přidušeným.

„Byl-lis kdy otcem, tedy víš, co to jest, na jediné dítě naději svou zakládati a v něm nový život svůj očekávati; a že dceru svou nade vše miluji, nebude ti snad s podivením, jestli jsi jí jenom v oči pohlédl nebo zvuk hlasu jejího zaslechl.“⁴⁰

Po krátkém rozhovoru se ale Dalimil dozvídá strašnou zprávu o svojí dceři: *„Do rakve?“ zkrkl stařec s výrazem srdcelomné žalosti; i chtěl dále mluvíti, ale zvuky jeho zemřely mu na jazyku v nesrozumitelné mumlání, jímžto si náramná hořkost a lítost ze*

³⁶ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 132

³⁷ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 134

³⁸ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 136

³⁹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 145

⁴⁰ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 146

srdce jeho průchod činily. Sklonil šedivou hlavu a ukryv zaslzené tváře ve dlaních, zůstal tak hodnou chvíli sedět. Srdce cizího dobrodruha bylo skličeno úzkostným, ale nevýslovným tušením, i zdálo se otci pečlivému, že dcera jeho do rukou – šílence upadla.

Po chvíli pozvedl stařec hlavu, a tvář jeho byla obrazem hrobového poklidu.

„Tedy je mrtva matka dítěte tvého?“ ptal se hosta svého dále. „Umřela pokojně? – s dobrým svědomím?“⁴¹ A nakonec se Kufenheimovi přiznává s tím, kým ve skutečnosti je: „Neznáš rytíře Mezeříckého?“ ptal se Dalimil hlasem nezvučným, jako z dalekého hrobu zaznívajícím.

Strašlivé zkríknutí vyletělo z prsou Kufenheimových; kolena se chvěla pod lupičem panny české, a hodina soudu valila se na člověka, který byl zlatý strom poklidu šlechtné rodiny vyvrátil. Třesoucí držel se svého sedadla – a hlavu maje na prsa sklopenou, nedůvěřoval si pohlédnouti na starce. Ústa jeho jektala jediné slovo:

„Mezeříckého!“

„Nevím,“ jal se konečně Dalimil mluvit, „zdali vysoké, mezi příkořím a nesnáze všelikého způsobu dosažené stáří podobu mou tak změnilo, že na ní pranic nezbylo, co by ti otce Boženina v paměť uvedlo; ale jméno moje, zdá se, vězí posud v duši tvé – a nyní víš, proč jsem se vtíral v tajnosti tvé rodiny.“⁴²

Tyl se povídkou snažil zapůsobit na vlastenecké myšlení českého lidu: „Veliký rak užívá údy království našeho, a nikdy nezarával se do nich tak nebezpečně, jako právě nyní.“⁴³ Proto v „Dalimilovi“ vytváří postavu mladého lucemburského hraběte, který představuje narušitele českého národa, stejně jako habsburská dynastie. S namyšleným Lohsteinem se prvně seznámíme během cesty po Praze, kdy Dalimil vede Kunhutu do svého domu. Hrabě přijel přivítat nového krále, ale mnohem více ho zajímá krásná Kunhuta: „Kdo byla tedy ona dívka?“

„Neznám ji, a neví-li někdo z mladších pánů našich pověděti, co jest a odkud pochází, musíš u samého pramene důkladnějších zpráv hledati.“

„Bůh mě tresci, to také učiním!“ zvolal Lohstein rozpustile, an mu nikdo v celém zástupu o Kunhutě nic pověděti nemohl. „Zjevení její bylo tuze půvabné, aby v českých

⁴¹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 147

⁴² Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 148

⁴³ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 160

temnostech marně zahynouti mělo; a jak se mi podle ušlechtilých tváří jejích vidělo, ani z krve české nepochází.“⁴⁴

V závěru povídky dokonce přichází hrabě, společně se skupinkou dalších rytířů, do Dalimilova domu: „*Naposledy se vás táži, pánové – co hledáte v obydlí člověka, který po společnosti vaší netouží?*“

„*Ah – to je česká upřímnost!*“ zachechtal se hrabě lucemburský. „*Ta se mi líbí. Ale u nás umíme také být upřímnými – a proto věz, pane veršikáři! – i my po tvé osobě netoužíme – ne, to si nemysli! Ale pod tvýma křídlyma viděli jsme dnes zlatou holubičku, a tu se nám zachtělo ještě jednou spatřiti.*“⁴⁵

Neštěstí, které Lohstein představuje, je ale nakonec poraženo především zásluhou Kufenheima: „*Kam těžká ocel jeho dopadla, povstalo pronikavé zkríknutí a bolestné úpění. Byla to hanebná porážka mladých hýřilů. Někteří z nich vyklouzli šťastně ze dveří, jiní ale nešťastným pádem nebo sečnou ranou k pohromě přišedše, museli trpěti, an je sprostý oděnc z domu vyhodil, mohouce to ještě za štěstí pokládati, že jim u svém roznícení meč do prsou nevrazil a tak cestu na věčnost neokázal.*“⁴⁶

Zároveň se Tyl snaží přiblížit život Dalimila, autora první české veršované kroniky, o jehož identitě se dodnes spekuluje. Z tohoto pohledu lze předpokládat, že Tyl nejspíše vycházel z informací barokní historiografie označující za autora boleslavského kanovníka Dalimila Meziříčského, který je zmíněn v Hájkově kronice.

Připomenutí významného díla české literatury, Dalimilovy kroniky, má v lidu probudit pronárodní myšlení a dodat mu sílu: „*K našemu povzbuzení, ke cti jazyka českého sepsal jsi knihu svou, a dokud ji bude lid český čítati, nezapomene se nikdy tak hluboce sám nad sebou, aby si musel zoufati.*“⁴⁷

⁴⁴ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 126

⁴⁵ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 153

⁴⁶ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 156

⁴⁷ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické, str. 114

2.4 Rozina Ruthardova

Povídka z dějin domácích.

Děj této historické povídky, napsané v roce 1838, se odehrává v Kutné Hoře. Hned v úvodu si můžeme všimnout spojení s Tylovým rodným městem a snahou o připomenutí jeho slavné minulosti: „*Více než půl tisíce let uplynulo od oněch časů, co mocný tento kmen Horníků bujaré své ratolesti rozpínal, a ještě přechází jméno jeho z úst otcových do úst synových! Jak slavné, veliké a mocné tedy asi bývalo!*“⁴⁸ Zasazením povídky do prostředí Kutné Hory poukazuje Tyl na slavnou tradici starobylého hornického města. Kutná Hora v příběhu představuje obdivovaný subjekt, v takovém spojení je velmi často využívána bohatá metaforika: „*Dokud se Hora Kutná bujným květem dolů svých v království Českém jako druhé město skvěla...*“⁴⁹ „*Tmavý večer spočíval na tichém okolí a pokojně hleděly nesčíslné hvězdy na zesnulou Horu.*“⁵⁰ Zároveň má „postava“ Kutné Hory funkci jakéhosi jednotícího, společného prvku, ke kterému se obracejí všechny postavy: „*Nyní za mnou, pánové! Heslo naše je: Václav a Horníci!*“⁵¹ Příběh o Rozině Ruthardově se odehrává na počátku 14. století, konkrétně v období bojů českého krále Václava II. s císařem Albrechtem: „*Na bohaté město připadl ovšem veliký strach, avšak panovala v něm také největší odhodlanost, jakož i důvěra v brzkou pomoc krále Václava, kterýž dostatečnou sílu branného lidu ještě pohotovu nemaje, prozatím dvou svých znamenitých pánů a zběhlých vůdců, Jana ze Stráže a Jindřicha z Lipé s některými sbory do Hory vypravil, sám co nejdříve s hojně sebraným polem k městu přitáhnouti slíbiv.*“⁵² Tyl vhodně využil této historické události k aktualizaci vlasteneckého vědomí v období národního obrození: „*Bolestně bylo Václavu na tuto žádost odpovídati. Na Chebsko byl knížeti rakouskému velikou sumu peněz půjčil; Míšeň byla ještě ze starších časů v zástavě, Uhry, Krakov a Polsko byl právem ke své koruně připojil, a země Česká se po dlouholetém utrpení sama ještě sotva zotavila. I odpověděl tedy také v takovémto smyslu na Albrechtovo*

⁴⁸ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 7

⁴⁹ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 7

⁵⁰ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 63

⁵¹ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 133

⁵² Tyl, Rozina Ruthardova, str. 83

požadování, připojiv, že císař na králi českém žádných poplatků žádati nemůže a že král český německým císařům k ničemu jinému propůjčovati se nemusí nežli k slušné úctě.“⁵³

V té době ještě historická beletrie nepovažovala za důležité adekvátně zobrazovat konkrétní detaily. V povídce je vidět, že se Tyl snažil, aby například interiéry nebo oblečení nepřipomínaly soudobý *biedermaier*. Sám ale neměl možnost zjistit skutečné historické reálie, proto volil velmi často obecnou charakteristiku: *„Velikou lampou z ryzího stříbra byla osvětlena bohatá komnata. Na stole, pokrytém skvostnou tkaninou, stály ještě zbytky panské večeře, a na nízkém, pohodlném sedátku odpočívala v půvabném domácím obleku Ruthardova dcera, jsouc opřena o rameno hraběte, kterýž jí klečel, u nohou.*“⁵⁴

Základním prvkem celé povídky je rozdělení společnosti do společenských tříd. V Rozině Ruthardově jsou to bohatí, úředníci a potom prostý lid, havíři. V této povídce je také patrné Tylovo původní stanovisko ke společnosti. V „Rozině Ruthardově“ ještě nezaujímal k bohatým vyloženě odmítavý postoj, v této povídce je neodsuzoval. I mezi bohatšími členy společnosti viděl takové, pro které se nebál použít přívlastek čestný, později typický spíše pro chudší vrstvu. Představoval je například pan Adamec nebo sám Jiří Ruthard i se svým bratrem Hanušem: *„Pouhé vyznání z činu spáchaného postačovaloť již sice, že se mohl nad nešťastníkem ortel smrti pronést; avšak ohledem na jeho posud zachovalé, zbožné mravy, jakož i na přímluvu pana Hanuše i jiných jeho příznivců, zvláště pak na to, že se Adamec za nešťastného přítele svým celým jměním zaručil, dokládaje, že není vina jeho tak veliká.*“⁵⁵

Sociální rozdíly jsou jasně zřetelné v charakterech jednotlivých postav. Nejvýrazněji je tomu u postavy samotné Roziny Ruthardovy, dcery městského rychtáře. Představuje rozmazlenou, nespokojenou a vypočítavou dívku. S takovými lidmi neměl Tyl slitování, což se projevilo i na osudu hrdinky: *„Zde vadla po soudu panna Rozina, až uvadla. Před brzkou smrtí prominula jí milost královská i cestu do kláštera. Zde vedl s ní osamělý život truchlící otec. Síla vysokého stáří jeho byla se zvrátila; i složil úřad, a péči o hory přepustiv bratrům, s rozervaným srdcem přichýlil se k nešťastnému, ale do vůle boží odevzdanému dítěti.*

⁵³ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 37

⁵⁴ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 60

⁵⁵ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 63

*Panna Rozina se nemořila tuze dlouho v těžkém, opravdovém pokání. Za krátký čas odpočívaly kosti její v studené zemi, a to sice v otcovské zahradě.*⁵⁶

Naopak jisté neskryvané sympatie vyjadřuje ke střední vrstvě - měšťanům. Z tohoto prostředí pocházel i urburní písař Vít Plichta: *„Urburní písař byl jinoch čtyřadvaceti let, štíhle vzrostlý, kvetoucích, ušlechtilých tváří, ale na svá léta velmi vážného pohledu. Celý zevnějšek jeho byl obraz neporušeného pokoje. Když se mu člověk do tichých, míruplných očí podíval, musel mysliti, že v té klidné tělesné schránce žádný prudký anebo jen živější cit nevznikne: a přece byla duše jeho úrodná, kyprá půda, kteráž jenom na oráčovu ruku a příhodnou setbu čekala, aby v ní život bujnější procitl a na denní světlo vystřelil.*⁵⁷ Nebo také Adlinka Maternová, křehká dívka, která se v průběhu vyprávění stane odvážnou hrdinkou. Tím se Tyl nejspíše snažil probudit vlastenecké uvědomění českých žen a upozornit na možnost jejich zapojení do národního dění. To nejvíce dokazuje část povídky, ve které Adlinka osvobodila Rozinu z kláštera a chtěla ji odvézt zpět k otci. Rozina se tomu ale brání: *„Byloť jí, jako by ortel smrti nad svým blahem byla zaslechla. Ale toto ochabnutí netrvalo déle nežli okamžik, a mocný hlas neposkrvněného vědomí jejího probudil ji k novému i pružnějšímu životu. S neobyčejnou silou roznícena vypjala se nyní před svou odpůrkyní; jemné, strastí minulých dní vybledlé tváře její zarděly se lehkým plamenem.*⁵⁸

Velmi zajímavě Tyl modeloval postavu kata: *„Postava katova byla vysoká, tělo silné, a jelikož tu muž nyní bez kabátu stál, jevila se pod rozhrnutou košilí široká zarostlá prsa a svalovité ruce. Tváře jeho byly zastíněny silnými černými vousy a dlouhými, poněkud zcuchanými kotoučemi hustých vlasů. Vzezření jeho nebylo však přitom strašlivé; spíše dralo se z něho cosi dojmavého. Nyní pozdvihl oči svých k městu a dlouhou chvíli naň pohlížel.*⁵⁹ Tato typicky romantická postava společenského vydědence nemá budit jen hrůzu a nejistotu, ale zároveň také tvořit protiváhu zločinu. Bořita je v „Rozině Ruthardově“ zobrazen i velmi realisticky: *„V prsou mých ukrývá se jako v jiných srdce člověčí, a nemohl-li jsem je posavad světu ukázati, není to, Bůh ví nejlépe - vina má.*⁶⁰

⁵⁶ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 179

⁵⁷ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 14

⁵⁸ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 147

⁵⁹ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 107

⁶⁰ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 112

A to v případě katova hrdinského činu, cestě do nepřátelského tábora: „*Stojím ale ve službě Horníků a musím učiniti, co věrnému služebníku přísluší. Půjdu do tábora!*“⁶¹ Tyl postavu kutnohorského kata nijak zvlášť nevyostřuje, snaží se zobrazit jeho osobní příběh. Vidí v něm i obyčejného člověka s lidským cítěním: „*Za Horou, nad potokem, na osamělém pahorku, stranou cesty k Sedlickému klášteru, stála toho času nová katovna, odloučená ode všech jiných lidských příbytků.*

Dolejší město začalo již pozvolna u večerním soumraku tonouti; ale osamělý domek leskl se ještě posledním zlatem slunečním, jako by se naň koule nebeská za náhradu, že se od něho úsměv lidský odvracuje, nejdéle usmívati chtěla.

Před domkem stál kat Bořita, s rukama založenýma, hledě okem zasmušilým do země.“⁶²

Naopak nejromantičtější je v příběhu popsána postava sluhy Bozděcha: „*U dveří stál mezitím starý, holohlavý, hubený Bozděch, její poloviční pěstoun, rádce a důvěrník od nejútlejší mladosti. Týl jeho byla zkrivena, hlava skloněna, a jenom jiskrné oči jeho pozdvihovaly se chvílemi a točily se pod visutým obočím po nepokojné dívce. Ostatně nebylo na starci nic pozorovati, že by s jejím stavem nějakého soucitu měl. Stál tu jen, že ho dala zavolati a že nyní na rozkaz její čekal.*“⁶³ Až v samém závěru příběhu se čtenář dozví, že Bozděch byl v mládí šlechtic. Ale v důsledku jednání městského rychtáře Jiřího Rutharda, který oklamal Bozděchovu sestru Ervinu a způsobil také její smrt, se rozhodl k odplatě: „*Šťastný byl věk jara mého a na vlastních statcích vládl jsem co vážený pán, po boku maje milou sestru. Spanilá byla dívka - nu, jeden z vás ji znal, pánové, a nebude mě ve lži stíhati, řeknu-li, že byla spanilejší nežli panna Rozina. A což byla spanilost proti dobrotě srdce jejího! Léta moje byla šťastná v lásce bratrské, (!) i netoužila po jiné rozkoši, leda jakou si někdy srdce jinochovo prává, když se o hrdinských otcích povídá — po vítězné slávě. Tu však vetřel se třetí mezi mne a sestru mou; i začal dívce o lásce mluvit a dívka ho ráda poslouchala. Když pak měl splniti, co sliboval — Jiří Rutharde, ty moudrý rychtáři města, táži se tebe, víš-li, co učinil?*“⁶⁴ Jeho životní tragédie, kterou se rozhodl rafinovaným způsobem pomstít, zasáhla do života všech postav. Ale ani jeho promyšlený

⁶¹ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 111

⁶² Tyl, Rozina Ruthardova, str. 107

⁶³ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 12

⁶⁴ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 173

plán Tyl dále nerozvíjel. Bozděchův život, jakkoliv pro Bozděcha mohl mít leckdo pochopení, končí pod mečem pražského kata: „*Půjdeš-li tam z dolejšího města Čáslavskou branou, zůstane ti po pravé ruce katovna, kdežto se po hrdinské smrti Bořítově syn pražského kata usadil, vykonav svůj mistrovský kousek na starém Bozděchovi.*“⁶⁵

K výrazným prvkům také patří Tylovo spojení původní kutnohorské pověsti s historickými událostmi, které Tyl záměrně vybral tak, že zcela přirozeně zapadají do doby silícího boje za obrození českého národa: „*Kdokoli Kutnou Horu navštívíš, neopomíš zeptati se na pana Rutharda. Každé děcko ti tam poví, kde v zahradě nad „Páchem“ dům jeho stával, a bude ti povídat, jak ukrutný boj byl, jak nechtěl jediné dceři milého ženicha dáti, ale raději i s poklady zazditi kázal, potom zedníku oči vyloupal — a co jiného o nešťastném boháči od chůvy nebo babičky slýchalo.*“⁶⁶ Historickým příběhem se Tyl snažil ukázat, že podobnou situaci už český lid překonal, a jinak by tomu nemělo být ani v 19. století.

⁶⁵ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 180

⁶⁶ Tyl, Rozina Ruthardova, str. 179

2.5 Růže z keře nízkého

Obraz z dějin domácích

Josef Kajetán Tyl napsal povídku v roce 1844 a její děj zasadil do předvánočního času v Praze za vlády krále Václava IV: „*Bylo o poledni před štědrým večerem. Mlhovitý závoj pokrýval věže Pražské, a sychravo bylo po ulicích. Strakaté hemžení lidu panovalo na Staroměstském náměstí, kdežto před chrámem Panny Marie a pak celou délkou až k starobylé radnici rozmanité kotce a krámy stály, chovající ve svém lůně plechové nádoby, řezbářské výrobky, dětské hračky, hrubě malované obrázky, pekařské pamlsky a jiné rozmanité dary k štědrému večeru a toužebně očekávané koledě.*“⁶⁷

V povídce Tyl popisuje život starého řezbáře Šlechty a jeho dcery Elišky, kteří žijí skromným životem v Novoměstské osadě: „*V nejzadnějším koutě odlehlé Novoměstské osady, kteráž křížovníkům s červenou hvězdou patřila, stál skrovný domek řezbáře Šlechty. Bylo to malé, nízké, ale úhledné staveníčko. On sám utikaje před hlukem městským, byl je za časů šťastnějších vyvedl a mnohé utěšené doby v lůně jeho ztrávil (!); nyní ovšem byly holé jeho zdi jedinou majetností nešťastného slepce, na nějž potřeby života již tak doléhati začínaly, že svůj domek, to jediné věno, které jednou dceři své zůstaviti mohl, zadlužiti anebo prodati zamýšlel.*“⁶⁸

Řezbář čeká na návrat svého syna z výpravy do Itálie, kam se vydal získat zkušenosti. Tu vedl rytíř Pětipeský: „*Již déle než rok nevíme o něm ani slova. Přes čtyry leta je z domova. Já byla skoro ještě pouhé dítě, když odešel. Tři léta měl býti v cizině a pak se navrátit. Na ten čas jej otec také všemi potřebami opatřil. Mezi tím potkala však otce těžká nehoda, že se před ním jasný den uzavřel, a od té chvíle přistěhovala se k nám starost a bída. Museliť jsme prodávati, kde co zbývalo, a právě dnes odbyla jsem jesle, kteréž mi byl bratr zhotovil, nežli do světa odešel.*“⁶⁹

Při prodeji se Eliška na náměstí seznámí se Zdeňkem Pětipeským, synovcem Hanuše Pětipeského, vůdce italské výpravy, a jeho sluhou Kotoučem. Během štědrého večera se Zdeňk s Kotoučem k domu řezbáře vrátí a potkají se tam s právě se vracajícím synem Božetěchem. Otec s Eliškou jsou mezi tím na jitřní mši, tam jsou ale shodou náhod uvězněni. Při jednání s radním Polhartem o propuštění vyplývá na povrch jejich dávný

⁶⁷ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 99

⁶⁸ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 108

⁶⁹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 106

spor. Ten vrcholí držením Elišky v domě Polharta. O její vysvobození se zasloužila dívka Alžběta a také skupinka mužů v čele se samotným králem Václavem.

Důležitým prvkem v příběhu je rozdělení postav do společenských tříd. Podle toho se odvíjejí také jejich charakterové vlastnosti. Nejnižší vrstvu představuje řezbář Šlechta: *„Šlechta byl vysoké postavy, asi padesátiletý, ale hlava jeho byla následkem vytrpělých strastí duševních o tělesných již hustě šedinami pokryta. Výraz a tahy tváře jeho nebylo viděti, jelikož tmavozelené stínidlo na očích velikou část jeho obličeje zakrývalo. Mužně urostlé, ačkoli nedostatkem sklíčené tělo jeho vězelo v dlouhém hnědém kabátě, kterýž byl okolo boku černým řemenem přepásán, a útlá bílá pravice jeho, na níž říká každou žilku viděti bylo, drželo černou berlu, o kterou se chodě opíral.“*⁷⁰ A také jeho dcera Eliška: *„Bylať outlé poupátko a v prodeji, jakož vůbec v životě veřejném ještě nezběhlá. Neumělať kupujících pobízeti a na mimojdoucí pokřikovati; nýbrž seděla tu ve svém chudobném oděvu zimou zkrěhlá skoro pořád s očima sklopenýma, a jenom když se někdo na cenu toho neb onoho kousku poptal, poněkud je pozdvihla.“*⁷¹ V neposlední řadě do této vrstvy patří také sluha Kotouč, který byl sice od mládí v rodině Pětipeských, ale nepochází z urozených kruhů: *„Byla to nevelká sice, ale ramenatá postava v oděvu zbrojnošském, s obhroublou hlavou a s dlouhýma rukama. V hlavě nad širokými ústy a vydukými tvářemi blýskaly se mu dvě divé oči, a ve svalovité ruce kmital se ohromný meč, létaje kolem jako kosa smrti.“*⁷² Ze sociálního hlediska je pro tyto postavy charakteristickou vlastností ctnost. Stejně tak je tomu i u střední třídy. Do té patří například Zdeněk Pětipeský: *„Byl to statečný jinoch v panském oděvu. Již dříve, nežli se roj studentů okolo krámce nahrnul, padly mimochodem oči jeho na dívku vedle chatrného stolku. I zastavil se opodál a hledě na ni s neobyčejným zalíbením i srdce pohnutím, stal se očitým svědkem malého nesváru.“*⁷³

Naprostý opak představuje bezcitný, vypočítavý a pomstychtivý bohatý radní Polhart: *„Radní Polhart byl asi padesátník, malá, útlá postava, úzce přikrojených tváří, černých, velmi pohyblivých očí. Okolo úst hrálo mu neustále usmívání, slova jeho zněla sladce, ke každému byl přívětiv, každému přisvědčil: přece ale činil jen, co se mu líbilo,*

⁷⁰ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 108

⁷¹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 100

⁷² Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 102

⁷³ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 101

*a duše jeho byla v mnohých věcech docela jiná nežli hladký její povrch, to útlé tělo.*⁷⁴ Místo toho, aby Šlechtovi a Elišce pomohl z vězení, vzpomene si na křivdu, kterou při jednání s řezbářem utrpěl: *„Mezi ním a Šlechtou panoval zvláštní poměr, o němž vrátný arci nevěděl. Tomuto bylo jen povědomo, že měl Polhart s umělcem stran objednaného díla co jednati, jakýž ale konec toto jednání bylo vzalo, to nevěděl nikdo.*

Polhartovi tanula nyní tato událost na mysli a duše jeho nemohla při tom zůstatí pokojná.

*Rada Novoměstská byla totiž váženému umělci slušnou odměnu dáti se uvolila, kladouc v to jakousi chloubu, že skoro ze samých cizozemců sestávajíc, české umění podporovala. Ale radní Polhart myslil, že by dobré této vůle celého sboru také použití a k svému prospěchu obrátiti mohl. I začal tedy Šlechtu přemlouvati, aby mnohem více požadoval, nežli poctivý umělec kdy v úmyslu měl; ale Šlechta opovrhnul tímto podáním, zanevřel hněvem na nevěrného úda městské rady a učinil si nepřítelem člověka, kterýž ho chtěl v tajné pletichy zapřísti.*⁷⁵ Rozhodne se, že se na cizím neštěstí přiživí a začne připravovat pomstychtivý plán: *„Pyšně stál jsi přede mnou,“ mluvil sám k sobě; „ale nyní jsi dán v ruce mé, a já tě mohu ponížít ... ha, ha! také se o to pokusím. Uvidíme, mnoho-li ta česká pycha vydrží!*⁷⁶ Polhart je v Tylově povídce stylizován do podoby nepřítele Čechů a odpůrce vlasteneckého citění. A to především svým pohrdavým a neuctivým chováním vůči obyčejnému lidu. Autor se tím snažil vcítit se do situace chudých a popsat poměry ve své době za vlády a útlaku Habsburské dynastie.

Postavu na pomezí romantismu a realismu ztvárňuje vrátný Boreš: *„Vrátný a biřic byl člověk ve svém úřadě sestárlý, škaredých tváří a ledovou kůrou pokrytého srdce. Obcování jeho s vyvrhelem lidské společnosti učinilo jej takovým.*⁷⁷ I přes to, že má funkci „hlídače“ uvězněných, objeví se v něm snaha pomoci zatčenému Šlechtovi s jeho dcerou: *„Poprvé za jeho dlouhé úřadování byli se mu takovíto lidé do rukou dostali. Navzdor jeho zatvrzelosti bylo jej zjevení neobyčejných vězňů dojalo, a libě znící, důvěrná slova dívčí, jakož i mužná mysl nešťastného slepce byla jeho obyčejnou úřední ledovost rozehrála. Pamatoval se ještě, že slýchal o řezbáři, zvláště za dnů, když byl krásný obraz Umučeného*

⁷⁴ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 142

⁷⁵ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 146

⁷⁶ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 146

⁷⁷ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 138

zhotovil, i vznešené pány s jakou úctou mluvíti, a když si teď naproti tomu nehodu jeho na mysl uvedl, když si na jeho něžnou, spanilou dcerušku zpomněl, jak před ním stála prosící: tu se mu v zatvrdlých prsou něco ozývalo, co neuměl pojmenovati, co se v něm ještě nikdy nebylo hýbalo.“⁷⁸

Král Václav je v této povídce zobrazený jako spravedlivý panovník, který se stará o blaho druhých, s oblibou se stýká s prostým lidem a oceňuje lidovou moudrost: „Překvapen hleděl Václav na dívku. Byloť patrno, že se mu nejen ta plná, kvetoucí postava, ale i neohrožený vzhled její líbí.

Způsobně se uklonivši, zastavila se Běta několik kroků od dveří a hleděla bystře, ale jaksí nenuceně ve tvář Václava, toho miláčka všech nižších tříd obecnstva Pražského. Rovněž tak přímě hleděl na ni Václav – až se dal konečně do smíchu.

„Přísahám Bůh!“ zvolal při tom, „to je roztomilá kolednice. Pravá růže o vánocích! Škoda, že je z keře tak nízkého!“⁷⁹

Takto idealizovaná podoba panovníka nám představuje kromě vlastenecké idey také myšlenku o hodnotě člověka, která není determinována rodem, společenským statutem nebo majetkem: „Myslíš, brachu, že je mé oko v té domnělé výsosti tak pošetile oslněno, abych nemohl poznati, co vlastně člověka z trupele zemského povznáší s do výsosti stavi? Dary boží jsou to – duch, mysl, srdce – a ne ty dárečky, ušředřené rukou lidskou, narozením a jinou náhodou!“⁸⁰

S vidinou probuzení vlasteneckého a optimisticky laděného smýšlení je v závěru povídky zlo, v podobě radního Polharta, poraženo. To celé je navíc umocněno přímou účastí krále Václava: „Panna je nyní radostná, že je otec na svobodě, a snadno by mohla v této své radosti vinu svého vězňitele umenšiti; mimo to mrká vzácný pán na kořist, kterouž mu nyní bereš, a rád by, aby dle jeho chuti mluvila. Také je těžko, aby panna vyznala, co snad zkusila – ale mně to vzácný pán tak snadno neupře. Je-liž pravda?“ ptala se Polharta, až k němu samému přikročíc. „Znáš, pane, holubičku, kteráž ti před dvěma lety ulítla?“

Polhart zbledl poznovu, a v několika okamžicích na to vedli ho královští oděnci do vězení.

⁷⁸ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 141

⁷⁹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 198

⁸⁰ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 188

Eliška vtiskla vřelé políbení na ruku královu, vylévala brzy na to blahostné slze na prsou plesajícího otce a bratra, objala starého Pětipeského a zarděla se před mladým...“⁸¹

⁸¹ Tyl, Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické, str. 211

2.6 Braniboři v Čechách

Vypravování ze staročeských příběhů

Povídka o Braniborech byla napsána v roce 1847, rok před revolucí. Sám příběh je zasazen do konce třináctého století, do doby po smrti krále Přemysla Otakara II. Autor se pokusil zobrazit vznik a vzrůstání averze proti braniborské nadvládě: *„Nahrnulo se do země divných dobrodruhů a ti vyjíždějí do krajiny a páchají loupeže, drancují a plení, co kde dostihnou. Rolníci utíkají z vesnic, jen aby uchránili holý život, a pokládají za štěstí, mohou-li s sebou zahrnuti do lesů krávu nebo ovci. Viděl jsem celé kraje ležící jako úhory vyhořelé parným sluncem. Mrtvá těla jsem našel na veřejné silnici — och, srdce mi puká, když mám na to pomysli! Lidská těla zohavená vražednou rukou cizích lupičů anebo hryzená tou nestvůrou, kterou nazýváme hlad!“*⁸²

Příběh začíná v rakovnických lesích setkáním Ctibora s Chotounem. Ten přináší zprávy o situaci v české zemi po smrti krále a obrovskou nespokojenost, hlad a bídu mezi lidem. Po rozhovoru se skupinkou Čechů, kteří se v lesích ukrývají před Branibory, se Ctibor rozhodne pro uskutečnění výpravy do Prahy. Jejich cílem bylo nalezení náhrady za nynější bídu a utrpení. V Praze se k nim přidává také bývalý šašek krále Přemysla Kojata. Ten je ochotně ukrývá ve svém příbytku a společně se připravují na okamžik, kdy vystoupí proti Braniborům. Povídka nevyústila odchodem Braniborských ani skončením jejich nadvlády v Čechách. Tyl zachytil počátky vzniku nepokojů a vzrůstajícího zoufalství a radikalizace nálad od prvotního strachu k nespokojenosti, zlobě a následné myšlence vzpoury.

Josef Kajetán Tyl soucítil s chudými a vykořisťovanými. Dovedl procítit tehdejší postavení nižších společenských vrstev. Využil k tomu příběh o národním útlaku a o obrovské bídě českého národa z konce 13. století, aby poukázal na jejich rostoucí bojovné odhodlání. Z toho důvodu se také bravurně vcítil do postavy Ctibora, který vkládá veškeré své naděje v lid: *„Byl to muž asi šedesátiletý, ale ještě zdravého vzhledu a statné postavy; jenom dlouhé vlasy a husté vousy jeho byly až ku podivu bílé. Jeho oděv vypadal prostě a podobal se oděvu rolnickému; ale v jeho tváři spočívalo tolik zkušeností a moudrosti, že ho každý na první pohled mohl pokládati za člověka, který byl stvořen k něčemu jinému, než aby trávil život v lesní samotě.“*⁸³ Ten byl nucen po smrti krále odejít

⁸² Tyl, Braniboři v Čechách, str. 14

⁸³ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 9

do vyhnanství: „Oni mě nenáviděli,“ mluvil sám k sobě, „mne, který jsem se povznesl vlastní silou z nízkosti k jejich výši; oni proti mně brojili, pomlouvali mě a já odešel do vyhnanství, odtrhl jsem svoje srdce ode všeho, k čemu je poutával sladký obyčej, oplakal jsem svého syna, zchudl jsem — a přece mě to zase mezi ně pudí, přece mě to po tolika letech mezi ně žene, žene, abych pozdvihl svůj hlas po třetí - snad že to bude přece jen něco platné. Ale zdali se smím mezi nimi zase ukázat? a proč bych nesměl? Otakar odešel ke svým otcům, jeho slovo zemřelo a já vejdu mezi lid skoro jako cizinec, jako může učiniti každý jiný, jehož srdce ještě neumřelo a pramen myšlenek nevyschl. Vždyť neučiním nic k svému prospěchu, ale budu mít na mysli svůj zubožený národ a zedranou zemi a promluvím tam, jako jsem mluvíval před samým králem.“⁸⁴ Ale i přes to se odhodlal k návratu do Prahy, aby se postavil proti útlaku českého lidu. Při jeho cestě ho doprovází dcera Eliška: „Vedle něho seděla mladá spanilá dívka. I její oděv byl prostý: zelená suknička a přes ni bílá kazaječka se širokými rukávy; ale vše bylo úhledné, čisté a krásou jejího těla vyvýšené. Barva jejích tváří byla sice trochu osmahlá, zato ale uprostřed tím ohnivěji prokvetlá. Její černé oči jen hrály a havraní vlasy visely jí vpředu i nazad v silných pletencích. Okolo plných rtů pohrával jí stálý usměv, prozrazující veselou mysl a čistou duši.“⁸⁵ Kvůli výpravě je ale přinucena převléknout se do mužského přestrojení: „Vedle něho seděla Eliška, vlastně Miroslav, jak jí nyní říkali. Upravila si z vlastních šatů mužský oděv a temně zelený, dlouhý, v bocích červeným pasem přepjatý kabátek slušel jí dobře k zažloutlým nohavicím i k malé černé čepici lemované kožešinou. Vlasy měla tak krátce přistřižnuté, že jí padaly v hustých kadeřích jenom na týl.“⁸⁶ Dalším členem výpravy je také Ctiborův věrný druh Chotoun: „Byl to silně rostlý ramenatý muž, sotva padesátiletý, v prostém oděvu, v dlouhé vlněné sukni, která byla stažena okolo pasu širokým řemenem. Po boku měl meč a v ruce oštěp, o který se při cestě do vrchu opíral jako o hůl. Celý jeho vzhled jevil zdraví, sílu a velikou odvahu.“⁸⁷ Na předměstí Prahy se ke skupince také v Praze přidává i věrný královský šašek Kojata: „Ale nejbliže se odvážila hubená mužská postava, která nejen pro svou osobu, nýbrž i pro neobyčejný šat byla každému nápadná. Její hlava byla totiž přikryta karkulí, která byla kdysi červená, ale teď jí ze vsí slávy nezbyvalo nic jiného než rolnička, o kterou však majitel zvláště pečoval, neboť

⁸⁴ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 16

⁸⁵ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 9

⁸⁶ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 36

⁸⁷ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 13

se leskla, jako by byla právě koupena. Menší starosti zdál se mít o šat, takže mu ze strakaté kazajky visely na zádech kusy a z rukávů mu lezly lokty. Také na kalhotách byla červená nohavice delší nežli žlutá.“⁸⁸

Specifickým rysem povídky Braniboři v Čechách je neexistence hlavních postav. Všechny postavy, které jsou v povídce představené, jsou pouze zařazené do probíhajícího děje, žádná z nich nehraje hlavní roli.

Z Tylova vypravování se také dozvídáme, jací byli tenkrát páni, kteří se zajímali jen o vlastní obohacení, byli ochotní zradit vlast a vůbec jim nezáleželo na tom, že lidé nemají co jíst a prožívají obrovská utrpení. Toho představuje Ebrhard, biskup, který byl správcem království českého na místě Oty Braniborského: *„Ebrhard byl silný, složitý muž, přísného pohledu, tvrdé, prudké mysli a odvážlivého, bojechtivého srdce. I samo jeho roucho, zvolené dílem podle bohatého kroje světského, dílem podle duchovního, jevílo větší zalíbení ve věcech vojenských nežli v tichém pastýřování. Na pěkně vykládaném stole z drahého dříví ležel sice breviář, ozdobený malovanými písmeny, ale po stěnách visely také rozličné meče, lučiště a toulce.*

Oči tohoto muže se nyní leskly temným ohněm a v celé postavě jevílo se veliké pohnutí mysli. „Jak že?“ mluvil sám k sobě. „Přijel tento holobrádek do Čech proto, aby se stal nepovolaným zástupcem těch bídáků a kazil tak moje dílo? Slychal jsem o jeho zženštilém srdci, ale zaplaším tu jeho nemужnou měkkost! Já nestrpím žádného hlídače svých kroků! Pod mou pravici zahynuli i medvědi, tedy zardousím také takového motýla.“⁸⁹

Ideální Tylova postava je mladý šlechtic Adalbert, který se i přes svůj původ nebojí postavit se za prostý lid: *„I kdyby nebylo pravda, co vypravují tito nešťastníci, pryč odtud! Já nebudu trpětí takový soud v této zemi. Ty jsi na svobodě, starče, a může-li ti zjednatí nějakou úlevu za vystálé nesnáze kus bídného stříbra, vezmi! Je ti tak ze srdce přáno, jako každá příští pomoc, kterou budeš hledati u Adalberta braniborského.*“⁹⁰

Tyl se v povídce opět nevyhýbá romantickým motivům, například převlečení Elišky za chlapce nebo představení postavy pomatené Markyty, sestry Kojaty: *„Markyta zatím dospěla k oněm letům, kdy prý se dělává v dívčím srdci jakási mezera, kterou nelze jinak zacelit nežli dovolením, aby se do ní jiné srdce ukrylo... my prostí říkáme o takových*

⁸⁸ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 27

⁸⁹ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 43

⁹⁰ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 34

*děvčatech, že se jim chce lásky. I naskytl se tu také člověk, a musel bych lhát, kdybych neřekl, že byl mladý, švarný, hladkých tváří a ohebného jazyka. Uměl také sladce mluvit a jeho slova zněla, jako by je byl čítal z Pisma svatého. Dívka mu věřila a složila v něho všechnu svou důvěru — a já měl bláznovské potěšení, že nalezla člověka, po jehož boku mohla utěšeně kráčet, kdybych já byl na životní pouti nešťastně klopýtnul a potom se do hrobu položil. Ale radost moje byla jako panská přízeň: brzy utekla. Utekla za hanebným zrádcem, který Markytku nenadále opustil a zmizel, jako by ho byla věčnost pohltila. Co jsme se načekali, nahledali, ale čekání a hledání bylo nadarmo.*⁹¹ Výrazným prvkem, který odlišuje Branibory v Čechách od jiných povídek, je tragický konec, který představuje smrt Marty, ženy kováře Jiskry: *„I byl tu ovšem strašný povyk, ale nade vše jiné se ozývalo bolestné řvaní kováře Jiskry. Ten stál uprostřed prostranství — střecha jeho kovárny na něho svítla, a on držel v náruči mrtvé tělo ženy své.*

*V tísní krutého boje a ve své zlosti nebyl totiž pozoroval, že jí vražedný meč hlavu rozpoltil — i neslyšel její vzkřiknutí, necítil její ztrnutí, neviděl proud její krve, až teprve nyní, když se roj Braniborů okolo něho rozprchl a když chtěl vyhledat nějaké útočiště pro svůj nejdražší poklad, tu teprve poznal svou hroznou ztrátu. I vzkřikl strašlivě, ruce mu na okamžik ztuhly, srdce zledovatělo, a vypoulenýma očima hleděl na spanilé, nočním šatem lehounce přioděné a krví zbarvené tělo.*⁹²

Tyl se snažil předložit národu poučení pro jejich současnou situaci. V této rozsáhlé a vlastně nedokončené práci se Tyl snažil přiblížit zrod lidového hnutí v nejnižších vrstvách proti nadvládě Braniborů. Ostrost jeho pohledu na současnou a minulou situaci českého lidu nabyla až takové síly, že jej dovedla na pokraj revolučního pojetí osvobozeneckého boje. Tyl totiž téměř rok před vypuknutím skutečné revoluce lidovou vzpouru nepochybně vyličil. Povídka Braniboři v Čechách je ukončena ve chvíli, kdy vrcholí nespokojenost lidu s tehdejšími poměry.

Pokud by bylo povstání lépe zorganizováno, muselo se bezpodmínečně zdařit. Vždyť tam bylo spousta lidí, kteří už neměli co ztratit, stejně tak, jako postava kováře Jiskry, který byl odhodlaný vydržet až do vítězného konce: *„Ať mi ruce ochromnou — ať jako mrcha zcepením!“ sápal se hlasem vysokým, „jestliže se nepomstím a neodplatím tuto vraždu stonásobným, tisíceronásobným způsobem! Nestarej se, moje ubohá Marto —*

⁹¹ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 42

⁹² Tyl, Braniboři v Čechách, str. 61

*nestarej se! Já tě pomstím tak, že o tom bude celé království rozprávět. Ne jednoho z těch cizáků, který svou zlořečenou ruku na tebe pozvedl — ale všechny budu stíhat a vraždit, krvavé řemeslo si z toho udělám a neukryju hlavu pod střechou, nepoložím tělo na odpočinek, nechť trpí déšť a vítr, parno a zimu, dokud to plemeno nezahyne — a kdybych je měl vlastníma rukama vyhubit.*⁹³ Lidu chyběli hlavně spojenci, kteří by jejich úsilí podpořili. Právě neúspěch českého lidu na konci 13. století, umocněný neoptimistickým závěrem a tragickým prvkem, mohl fungovat jako výstraha pro společnost Tylovy současnosti.

⁹³ Tyl, Braniboři v Čechách, str. 66

3 ZÁVĚR

Při rozboru jednotlivých povídek jsem se zaměřila na reálné motivy popisovaných skutečností. Nejvěrohodněji jsou popisovány historické události, které tvoří rámec povídky. Například v povídce Dalimil je to příjezd Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou do Prahy, v povídce Braniboři v Čechách je to nadvláda braniborské dynastie, v Rozině Ruthardově je to obléhání Kutné Hory císařem Albrechtem a v Dekretu kutnohorském je to „univerzitní spor o hlasy“. Dané události mají kromě věrohodné existence také reálnou lokalizaci, která odpovídá historické skutečnosti. Tyl tomu přizpůsobil prostředí, ve kterém se jeho povídky odehrávají.

Uvedené příklady představují základ pro vytvoření Tylovy vlastenecké povídky. Skutečná historická fakta dodávají jeho dílům na hodnověrnosti. Z toho důvodu se zřejmě Josef Kajetán k těmto historickým skutečnostem obracel. Vše ostatní, co ve svých povídkách popisuje, je fiktivní, například příběh řezbáře Šlechty a jeho dcery Elišky v Růži z keře nízkého, milostný trojúhelník Adlinky, Roziny a Víta v povídce Rozina Ruthardova nebo výprava Ctibora, Chotouna a Elišky v Braniborech v Čechách.

Josef Kajetán Tyl své postavy rozdělil na historické a nehistorické, fiktivní. Do popředí se tak v jeho povídkách dostávají fiktivní postavy, které často nepocházejí ze šlechtických nebo zámožných kruhů, ale patří spíše do střední nebo nižší společenské vrstvy. V tom můžeme vidět souvislost s Tylovými povídkami ze současnosti, kde podobně jako František Jaromír Rubeš a Jan z Hvězdy umísťuje do popředí osobnosti středního stavu. Tak se začíná postupně formovat postava občana, jejíž představu přenáší Tyl i do svých historických povídek.

Tyl tedy takové postavy pojmenuje a předá jim dějovou funkci. Výjimku ale tvoří postava krále Václava, která se objevuje v téměř všech zpracovávaných povídkách. Jedná se o skutečnou historickou postavu, které Tyl přidělil úlohu jakéhosi sjednocujícího prvku. Václav v povídkách vystupuje jako ochránce chudých, ukřivděných a jako král, který se velmi rád setkává s prostým lidem.

Při popisu prostředí, oblečení, zbraní nebo interiérů nezachází Tyl do přílišných podrobností. Důvodem je zřejmě nevelká znalost skutečných historických detailů. Jeho popisy jsou v tomto směru spíše obecné povahy.

Autor se také snažil odklonit charakter historické povídky od soudobého romantismu, své postavy tak podřizuje vlastním představám. Naopak zcela patrný je vliv

romantismu v tom, že Tyl nepracuje s věrohodnými historickými detaily. Ve vybraných dílech se snaží odlišit skutečné historické události, např. Dekret kutnohorský, a vlastní fiktivní příběhy, kdy do historie zasazuje smyšlené dobrodružné příhody.

Další výrazné romantické prvky představuje například motiv únosu v povídce Růže z keře nízkého, motiv zrady v Rozině Ruthardově nebo náhodné setkání po letech v příběhu Dalimila. K vyjádření toho ale Tyl nevyužívá tajuplných prvků nebo typických romantických postav typu loupežník či alchymista. Klasickým romantickým motivům se vyhýbá i při popisech interiérů. Ve vybraných dílech velmi zřídka nalezneme obvyklá romantická prostředí jako jeskyně, hluboký les nebo hrad. Mnohem častější je prostředí města nebo měšťanských domů, které souvisí s vlivem Tylovy současnosti.

4 RESUMÉ

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na vyhledání romantických a realistických prvků, sociálních názorů a poměru mezi reálnou a fabulovanou dějovou linií v šesti vybraných historických povídkách Josefa Kajetána Tyla.

Vybrané povídky byly napsány v době krátce před revolučním rokem 1848, proto je v nich patrná Tylova snaha o probuzení vlasteneckého myšlení v českém lidu v době vrcholícího rozkladu feudalismu a s tím také souvisejícího formování novodobého českého národa.

Výrazným prvkem je také lidovost, která je zjevná ve všech zmíněných dílech. Projevuje se především v původu hlavních postav a také v jejich charakterech, kdy Tyl lidem z chudších poměrů uděloval především kladné vlastnosti. S tím souvisí jeho úsilí zapůsobit na početné nižší vrstvy, které zhoršující se poměry ve čtyřicátých letech 19. století pociťovaly nejvíce.

5 CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ

In my thesis, I focused on looking up the romantic and the realistic features, the social opinions and the relationship between the reality and the fictional storyline appearing in six of the short stories written by Josef Kajetán Tyl.

The chosen stories were written shortly before the revolutionary year of 1848 which is the reason why there can be found Tyl's effort for awakening of patriotic thinking of the Czech people in the times of the culminating decline of feudalism and for forming the modern Czech nation which relates to it.

Folksiness is another distinct feature which is apparent in all of his mentioned stories. It shows primarily in the origin of the main characters and also in their personalities when Tyl assigned the characters from poor conditions mostly positive qualities. This is connected to his effort for influencing numerous lower classes that experienced the deteriorating conditions in the 1840s the most.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

6.1 Odborná

BLAHNÍK, Vojtěch, Kristián: *J. K. Tyla had z ráje*. Umění lidu, 1950.

HÝSEK, Miloslav: *J. K. Tyl*. Praha, Mánes, 1926.

KAČER, Miroslav, OTRUBA, Mojmir: *Tvůrčí cesta Josefa Kajetána Tyla*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.

6.2 Beletristická

TYL, Josef, Kajetán: *Braniboři v Čechách*. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy, 1949.

TYL, Josef, Kajetán: *Dekret kutnohorský*. Praha, Československý spisovatel, 1979.

TYL, Josef, Kajetán: *Historické povídky. Sv.3.(1841-1844)*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.

TYL, Josef, Kajetán: *Historické povídky. Sv.2. (1836-1840)*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

TYL, Josef, Kajetán: *Rozina Ruthardova*. Praha, Československý spisovatel, 1989.

TYL, Josef, Kajetán: *Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl IX.: Povídky historické*. Praha, Nákladem Aloisa Hynka, knihkupce.

TYL, Josef, Kajetán: *Spisy Josefa Kajetána Tyla, Díl VIII.: Povídky historické*. Praha, Nákladem Aloisa Hynka, knihkupce.